

KREDIT TASHKILOTI AXBOROT XAVFSIZLIGINI BO'LIMNING AXBOROT- TAHLILY ISHLARI

¹Sadikov Sh.M.,
²Haydarov E.D.
³Kobiljonov Sh.N.

¹Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti professori.

²Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti kafedra mudiri.

³Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti mustaqil izlanuvchisi

Abstract

Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasida bank tizimlarida axborot xavfsizligini ta'minlashning o'rni, banklardagi axborot xavfsizligi bo'limlarining vazifalari, bank tizimida axborotlarga bo'ladigan tahdidlarni aniqlashning tahliliy usullari keltirilgan. Shuningdek bank tashkilotlarida axborot-tahliliy ishlarni tashkil qilish jarayonlari, ularni amalga oshirish bosqichlari, "axborot ortiqchaligi" dan qochish yo'llari taklif etilgan.

Keywords : bank tizimi, "kriminologik" monitoring, xavfsizlik, tashqi tahdid, axborot ishonchligi, axborot mahsuloti, "maxfiy" sertifikatlar.

Kirish. Bank tuzilmalariga nisbatan jinoyatlarning darajasi va intensivligi va kredit tashkilotlarining xavfsizlik bo'linmalari tomonidan ularga qarshi kurashning samarasizligi ushbu bo'linmalar bank tuzilmasida ham, uning muhitida ham sodir bo'layotgan shaxslar, faktlar va jarayonlar to'g'risida yetarli ma'lumotga ega emasligidan dalolat beradi (atrof-muhit deganda kredit tashkiloti faoliyat yuritadigan muhit tushuniladi), bu esa axborot-tahliliy va axborot-qidiruv ishlariga yetarlicha e'tibor berilmaslikdandir.

Biroq, amaliyot shuni ko'rsatadiki, ular kredit tashkilotining xavfsizligini samarali ta'minlash uchun juda muhimdir. Axborot ta'minoti bilan bog'liq ishlarning ushbu holatining asosiy sababi shundaki, aksariyat kredit tashkilotlarida xavfsizlik bo'linmalari faoliyatini baholashda g'arbning rivojlangan mamlakatlarida kredit tashkilotining barqaror xavfsiz ishlashi uchun vaziyatni yaratish kabi umumiy qabul qilingan mezon mavjud emas, bu birinchi navbatda profilaktika ishlari orqali amalga oshiriladi, uning asosiy vositasi axborot - tahlily ish hisoblanadi.

Bank tuzilmalari atrofidagi ijtimoiy va jinoiy vaziyat, xavfsizlik bo'linmalarining tashkil etilishi va faoliyatiga ma'lum darajada ta'sir qiladi. Jinoiy ta'sirning o'ziga xos xususiyatlari va tendensiyalarini hisobga olish uchun xavfsizlik bo'linmalari doimiy ravishda "kriminologik" monitoringni amalga oshirishi kerak, bu

ularning ish taktikasini aniqlashtirish va o'z vaqtida o'z bo'linmalarini hozirgi muammolarni hal qilishga yo'naltirishga imkon beradi.

Garchi bugungi kunda kredit tashkilotlarining xavfsizlik bo'linmalari faoliyatining ko'plab muhim jihatlari qonun bilan belgilanmagan bo'lsada, "xususiy detektiv va xavfsizlik faoliyati to'g'risida"gi qonunlarga ko'ra, ularga iqtisodiy xarakterdagi ma'lumotlarni to'plash, tijorat sirini tashkil etuvchi ma'lumotlarning oshkor qilinishini to'xtatish (ya'ni iqtisodiy josuslikka qarshi turish), shaxsni aniqlash, biznes sheriklarini tekshirish va boshqalarni belgilab beradi. Ushbu qonunning ma'nosidan kelib chiqadiki, tijorat, shaxsiy, maxfiy va ochiq xarakterdagi shaxslar, faktlar va holatlar to'g'risida ma'lumot to'plash, muayyan ishbilarmonlik munosabatlari ishtirokchilarining manfaatlari bilan bog'liq holda, xususiy xavfsizlik detektiv faoliyatining eng muhim jihati hisoblanadi. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, ushbu faoliyatning asosiy yo'nalishlari bo'yicha xavfsizlik xizmatlari bo'linmalari faoliyatining mohiyati to'g'risida umumlashtirilgan ma'lumotlarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, ular asosan axborot-qidiruv va axborot-tahliliy usullar bilan amalga oshiriladi. Ushbu usullarning ahamiyati, shuningdek, mohirona foydalanish bilan zarur ma'lumotlarni minimal xarajatlar bilan olish imkonini berishi bilan belgilanadi.

Usullar. Kredit tashkilotlari manfaatlarini ishonchli keng miqyosda himoya qilishni ta'minlash zarurati uni axborot-tahliliy ishlarning tashkil etilishi va mazmuniga yangicha qarashga majbur qiladi. Xavfsizlik bo'limining axborot ehtiyojlari umuman kredit tashkilotining axborot ehtiyojlariga, uning asosiy tijorat faoliyati manfaatlariga maksimal darajada javob beradigan prinsipga asoslanishi kerak. Bundan tashqari, moliyaviy va moddiy - texnik imkoniyatlar yaratilgan axborot mahsuloti bilan mutanosib bo'lishi kerak.

Xavfsizlik bo'limining asosiy vazifalaridan biri kredit tashkiloti muhitida mavjud bo'lgan tendensiyalar, faktlar va hodisalar, shuningdek, uning faoliyatiga real va potensial tashqi tahdidlar to'g'risida oldindan ma'lumot olishdir. Axborot ishonchliligi va ahamiyati kabi parametrlar mavjud bo'lsa, yuqori sifatli va o'z vaqtida bo'ladi.

Kredit tashkilotida axborot-tahliliy ishlarni shakllantirish bosqichida xavfsizlik bo'limi xodimlari quyidagi asosiy tadbirlarni amalga oshirishlari shart:

- kredit tashkilotida mavjud bo'lgan axborot resurslari va imkoniyatlarini ro'yxatdan o'tkazish, ya'ni kredit tashkiloti allaqachon qaysi axborot massiviga egalik qilishini va qanday ma'lumotlarga ehtiyoj sezilishini baholash; qanday materiallar, qoida tariqasida, olinishi mumkin edi, ammo hozircha ularni olish masalasi hal qilinmagan, qanday materiallarga ega bo'lish kerak edi, ammo ularni olish bilan qiyinchiliklar mavjud; ommaviy axborot vositalari, ilmiy markazlar, konsalting firmalarining kredit tashkilotining manfaatlariga va uning faoliyat sohasiga taalluqli masalalar bo'yicha materiallari qanchalik to'liq nazorat qilinadi;

- ixtisoslashgan axborot va konsalting kompaniyalari bilan ishbilarmonlik aloqalarini o'rnatish va kredit tashkilotining xavfsizlik bo'linmalari yoki uning boshqa tarkibiy bo'linmalari oldida yuzaga keladigan individual muammolarni birgalikda hal qilish imkoniyatlarini (maqsadga muvofiqligini) aniqlash;

- kredit tashkilotining turli tuzilmalarining axborot ehtiyojlarini qondirish nuqtai nazaridan ma'lumotlar bazalarini yaratish (sotib olish) tartibini belgilash.

Kredit tashkilotining xavfsizlik bo'limining axborot-tahliliy aloqasi faoliyatining asosiy prinsiplari quyidagilardan iborat bo'lishi kerak:

- axborotni to'plash, tizimlashtirish va qayta ishlash jarayonining tezkorligi va uzluksizligi, axborot massivlarini doimiy ravishda tuzish va yangilash;
- axborot mahsulotining doimiy iste'molchilari bo'lgan kredit tashkilotining tarkibiy bo'linmalari bilan muvofiqlashtirish va o'zaro munosabatlarning maksimal darajada tartibga solinishi;
- axborot ishlarini tashkil etishda iqtisodiy asoslilik;
- axborot aloqasi xodimlarining professionalligi.

Asosiy prinsiplardan axborot-tahliliy ishlarni amalga oshirishning o'ziga xos funksional vazifalari kelib chiqadi, ularni umumiy shaklda quyidagicha shakllantirish mumkin:

- kredit tashkilotining xavfsizlik bo'limi uchun ham, uning muvofiqlashtiruvchi aloqalari o'rnatilgan va axborot mahsulotining buyurtmachilari bo'lgan funksional bo'linmalari uchun ham zarur bo'lgan ma'lumotlarni to'plash, tizimlashtirish va rasmiylashtirish, qayta ishlash, umumlashtirish va tahlil qilish (ommaviy axborot vositalari tomonidan nashr etilgan materiallar, ma'lumotnomalar, monografiyalar, shuningdek, asosiy ma'lumot manbalari ochiq kirish huquqiga ega bo'lgan davlat va tijorat tuzilmalarining axborot ma'lumotlar bazalari);

- qiziqarli ma'lumotlarni tanlash, to'plash, qayta ishlash va berish uchun yagona talablar asosida qurilgan birlashtirilgan ma'lumotlar bazalari shaklida ishlaydigan avtomatlashtirilgan axborot ta'minoti tizimini yaratish va ulardan foydalanish, shuningdek, xavfsizlik bo'limining muayyan xodimlari uchun umumiy avtomatlashtirilgan axborot ta'minoti tizimi bilan bog'langan avtomatlashtirilgan ish o'rinlarini yaratish;

- haqiqiy axborot mahsulotini tayyorlash: ma'lumotnomalar, tematik sharhlar, tadqiqotlar, ko'rsatmalar va boshqalar.

Kredit tashkilotining u yoki bu bo'linmasi bilan o'zaro munosabatlar jarayonida uning ma'lum bir axborot obyekti (mavzu, muammo) bilan bog'liq nisbatan doimiy qiziqishi paydo bo'la boshlaydi. Ushbu turdagi qiziqishni shartli ravishda uzoq muddatli axborot vazifasi sifatida aniqlash mumkin, buning uchun yuqorida ko'rsatilgan uchta funksional vazifalar guruhida ma'lum bir aniq tuzatish amalga oshiriladi (yoki yangi ma'lumot manbalari paydo bo'ladi yoki avtomatlashtirilgan axborot ta'minoti tizimiga tuzatishlar kiritiladi).

Natijalar. Axborot-tahliliy ishlarni tashkil qilishda "axborot ortiqchaligi" dan qochish kerak, ya'ni kredit tashkilotining xavfsizligini ta'minlash bo'yicha choratadbirlarni amalga oshirishda qaror qabul qilish uchun zarur bo'lmagan ma'lumotlarni to'plash kerak. Bu uch xil bo'lishi mumkin: qabul qilingan qarorlarning mazmuni bilan bog'liq bo'lmagan ma'lumotlar, uni boshqarish organi tomonidan o'z vaqtida qayta ishlash imkoniyatlaridan oshib ketadigan miqdorda keladigan ma'lumotlar va mavjud bo'lganlarga yangi hech narsa qo'shmaydigan ortiqcha ma'lumotlar.

So'nggi paytlarda adolatsiz (noqonuniy) raqobat muammosi juda dolzarb bo'lib qoldi, uning eng keng tarqalgan usullaridan biri bu kredit tashkilotini tavsiflovchi aniq faktlar to'g'risidagi ma'lumotlarning tarqalishi bo'lib, u o'zi haqida ma'lumotni

maxfiy deb hisoblaydi. Bu yerda dalillar boshqacha bo‘lishi mumkin, yakuniy maqsad har doim bir xil — kredit tashkilotini bank xizmatlari bozoridan chiqarib yuborish va u yerda o‘z o‘rnini egallash istagi.

Bank dunyosida “maxfiy” sertifikatlar, tahliliy hisobotlar va shunga o‘xshash materiallar ham yaxshi ma’lum bo‘lib, ular axborot bozoriga juda professional tarzda kiritilgan. Ularda haqiqatni maqsadli noto‘g‘ri ma’lumotlardan ajratish, ularning kelib chiqish manbalarini aniqlash va oqibatlarini mahalliyashtirish juda qiyin bo‘lishi mumkin.

Bunday sharoitda kredit tashkilotining xavfsizligini ta’minlash uchun maxsus usullar va vositalardan foydalanish talab etiladi. Har qanday bank tuzilmasini yanada rivojlantirish uchun sharoit yaratish bo‘yicha dolzarb vazifalardan biri bu kredit tashkilotining obro‘cini maqsadli shakllantirishdir, ya’ni hokimiyat va ishbilarmon doiralarda “ishonchli sherikning ishbilarmonlik obro‘si”, bu o‘z navbatida uning faoliyat sohaslarini kengaytirish uchun faol ishlatilishi kerak.

Kredit tashkilotlari xavfsizlik bo‘linmalarining uning obro‘cini yaratish va saqlash sohasidagi faoliyatining ahamiyati ko‘plab yirik bank tuzilmalarining tajribasi bilan tasdiqlanadi. Shu bilan birga, xavfsizlik bo‘linmalari boshqa vazifalarni hal qilishda to‘plagan imkoniyatlari va usullaridan foydalangan holda unli tasvirni shakllantirish bo‘yicha boshqa bo‘linmalarining ishini almashtirmasligi, balki to‘ldirishi kerak.

Ushbu yo‘nalishdagi xavfsizlik bo‘limi faoliyati quyidagi prinsiplarga javob beradigan axborot-tahliliy ishlarga ham asoslanishi kerak:

- utilitarlik -shakllangan tasvir kredit tashkilotining bozordagi obyektiv pozitsiyasini aks ettirishi va bir tomondan nazorat qiluvchi nazoratchilar va huquqni muhofaza qilish organlari tomonidan uning ijobiy idrokini yaratishi va unga har qanday xarakterdagi “urush” ehtimolini minimallashtirishi, shuningdek, jinoiy tuzilmalarning uning tarkibiga kirishiga to‘sqinlik qilishi kerak;

- konstruktivlik -kredit tashkilotiga nisbatan ijobiy harakatlarni rag‘batlantirish, shu jumladan sheriklik motivatsiyasini shakllantirish, shuningdek, yaratilgan axborot potentsiali asosida undan kelib chiqadigan ma’lumotlar va tavsiyalarni ijobiy qabul qilish;

- bank tuzilmasi va uning xodimlarining yuqori xavfsizligini namoyish etish orqali kredit tashkilotiga nisbatan kriminogen namoyonlarni oldini olish.

Xavfsizlik bo‘linmasining axborot-tahliliy bo‘g‘ini tomonidan foydalaniladigan elektron-kompyuter texnologiyalari vositalariga xizmat ko‘rsatish uchun xarajatlarni minimallashtirish maqsadida kredit tashkilotining tegishli bo‘limlari mutaxassislari jalb qilinishi kerak.

Xulosa. Umuman olganda, xavfsizlik bo‘limining axborot-tahliliy aloqasining miqdoriy tarkibi xodimlarning kasbiy tayyorgarligiga, ular hal qiladigan vazifalar hajmiga, shuningdek, mavjud moddiy-texnik imkoniyatlarga qarab belgilanadi.

Kredit tashkilotining xavfsizlik bo‘limining axborot - tahliliy bo‘g‘ini faoliyatini tashkil etishda to‘plangan va qayta ishlangan ma’lumotlarni himoya qilish bilan bog‘liq masalalar, xususan, yaratilgan va foydalaniladigan axborot massiviga kirishni farqlash masalalari muhim ahamiyatga ega. Bu axborot xavfsizligini ta’minlash uchun mas’ul mutaxassislar bilan yaqin hamkorlik qilish zarurligini anglatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- 1 “Sadikov Sh.M., Korporativ tarmoqdagi taqsimlangan ma'lumotlar bazasi xavfsizligini ta'minlash, International Scientific and Technical Conference “Digital Technologies: Problems and Solutions for Practical Implementation in an Industry” on April 27-28, 2022. B. 246-247.
- 2 Sadikov Sh. M. Kobiljanov Sh. N. “Basic principles of organizing a complex system of ensuring the security of a credit organization” GALAXY INTERNATIONAL INTERDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL (GIIRJ) ISSN (E): 2347-6915 Vol. 12, Issue 8 August (2024).
- 3 P. K. Paul and P. S. Aithal. “Database security: An overview and analysis of current trend”. International Journal in Management and Social Science, vol. 4, no. 2, pp. 53-58, 2019
- 4 Ross Anderson “Security Engineering: A Guide to Building Dependable Distributed Systems” 2012
- 5 Sadikov Sh.M. Kobiljanov Sh.N. “Problems of providing information security of the credit organization” EURASIAN JOURNAL OF MATHEMATICAL THEORY AND COMPUTER SCIENCES Innovative Academy Research Support Center UIF = 8.3 | SJIF = 7.906. 15th August 2024.